

HATVANEGYEDIK FEJEZET

Az utolsó úriember a Nyírben.

Arany halála és Ady föllépése között nemcsak az alföldi táj változott meg alaposan, hanem a társadalom is. A nemesség fogy, a középosztály gyarapszik, a nép számon kívül marad. A szociális problémák súlya mértani haladvány szerint nő, s a magyar hazafiság fajsúlya ugyanilyen ütemben csökken. A kiegyezés utáni első évtized a reménykedésé, a háború előtti utolsó évtized a csalódottságé. Ez kettejük Alföld-képpen is nyomot hagy, Arany aratói és Ady aratói, mint ha más bolygók szülöttei lennének. Társadalmi réte-

geződés szerint beszélhetünk ezidőben paraszti, középosztályi és nemesi tájszemléletről. A paraszti tájszemlélet marad, ami volt: a tájak megítélése hasznosság szerint. A középosztályi lesz, aminek indult: külsőséges kapcsolatok a patétikusabb természeti szépségekkel minden mélyebb érzelem nélkül, olyan ez a tájszemléletben, mint a népviseleti egzotikumok külsőséges kedvelése népszemléletben. A nemesi tájszemlélet, mint az osztály maga, hanyatlóban és szét hullóban. Egy utolsó képviselője azért van: Krudy Gyula. Pátriáját a Nyírséget a Nyiri csönd duruzsoló muzsikájú novelláiban rajzolja meg. A Nyírség fölé, melynek neve nem annyira a «nyírfa» szóból, mint inkább a «nyirkos» szó tövéből ered, különös fény érkezik. Egy osztály lebukó napja veti a tájra.

Ahogy a Nyírség a novelláskötetből kibontakozik, az elsősorban a hajdani nemes-úri tájszemléletre jellemző. Már maga az is, hogy sohase látjuk máskor, mint ősszel és tavasszal. Vagyis vadászydényben. Hogy a tavasznak is őszi aszu-íze van, az már inkább az író kedélyéből következik, s abból, hogy a régi úri világnak immár bealkonyult. A táj, mint készséges és okos cigány, illeszkedik hajdani urainak hangulatához. Az elmúláshoz az ősz illik; a vidék barna és rőt színekbe öltözködik. Avart vet a földre, hogy puhán járjon a megfáradt osztály gyermekének lába. Felhőket küld a vidék fölé, melyek ugyanúgy úszkálnak az égen, mint az utolsó igazi úriemberek egyikének szívében a szomorkás gondolatok. Ez az utolsó úriember otthonosan járkál e földön, meghitten és kissé bánatosan. A mondanivalóját érti, hiszen a pátriája. Ezt a szót még abban az értelemben használja, ahogyan az új korszak új gyermekei már meg se értik. Ha nem is úgy, mint a parasztok, de ő is együtt él a tájjal, akkor is érzi mondanivalóját, ha nem figyel oda: «Folyóparton van-

nak olyan különös történetek, amelyeknek se elejük, se végük. Csak úgy hallja őket az ember a víz mormogásában.» A táj is a régi világ s a régi emberek hanyatlásáról mond csendes történeteket. Ezekben nincs tiltakozás. Szomorúság sincs több, mint amennyit azon érez az ember, hogy ősszel a levél lehull:

«Barna, halott gallyak nedvesen fekszenek, összezsugorodva a hó alatt, a szél hiába úzi el a szürke felhők nyárait a hegyek fölé, az ég hasztalan kékül a szél-től, ők tavalyiak, immár halottak maradnak.» Nem a régi urak pusztulásáról beszélnek-e tavalyi halott levelek? Krudy által a Nyírség is jelkép lesz, az úrirend hanyatlásának jelképe. Ő még itt-ott szórványosan a régi élet jeleit veszi észre; nem gögből, hanem szokásból csak a kúriákat látja, lakóikat s ami hozzájuk tartozik: «Messze a láthatáron lápok és nádak síksági vizet jelentettek; néhol csenevész nyírfa, mely ábrándos ezüstleveleit már elhullajtotta, füttyült a szélben. A tájon fekete madarak kiáltva repültek keresztül s az urasági hintó négy zömök lovával egyhangú tempóban gurult az országúton.» Ez a hintó úrilakba tér be: «Az országút mellett jegenye- királyok jelentek meg. Négyen voltak és szabályos négyszögben álltak körül a sárgafalú kúriát, amely düledező kapubálványaival, tágas nagy udvarával az országútra nézett. Éppen olyan volt ez a régi ház, mint valamennyi ezen a tájon. Konyhakertjében szomorú tehénke rágta a dudvát, a zsindeletetőre vén diófa száraz ága borult az udvar felől. Zsalugáterei, mint lehúnyt szemek.» E lezárt zsalugáterek mögött a Schvarcenberg-indulót játsszák klaviron, emlékezésül régi szerelemre s odakinn köd jár a lápon. A házak lakói néha még kijárnak, ha «a lankás és álmos Nyíren vadvizek felett röpköd a kacska, a mérnökök még nem ölték meg teljesen az ősmocsarakat és titkos nádasokat. E táj őszi-őben

az első havak megérkezte előtt a legregényesebb. A Nyíren ekkor ködvilág van, a lankáson hosszú, hideg eső hull, a vadvizek pedig őszi némaságukban, mozdulatlanságukban és csöndességükben holt világot mutatnak eszedbe... A kis erdőben magányosan lakik a harkály, megkopogtatja a fákat s a törpéknek, kik odabenn laknak, elmondja: itt a tél, itt a tél!» — A ritkás falvak hullóvakolatú kúriáiban pedig utolsó úriemberek készülődnek a halálra.